

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Waarschuwing uit Londen: Elizabeth Stuart aan Johan de Witt: 30 augustus/9 september 1661

Akkerman, N.N.W.; Huysman, I.; Peeters, R.

Citation

Akkerman, N. N. W. (2024). Waarschuwing uit Londen: Elizabeth Stuart aan Johan de Witt: 30 augustus/9 september 1661. In I. Huysman & R. Peeters (Eds.), *Vrouwen rondom Johan de Witt* (pp. 141-147). Soest: Catullus. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4106829>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4106829>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

VROUWEN RONDOM JOHAN DE WITT

Vrouwen rondom Johan de Witt

SAMENSTELLING

Ineke Huysman en Roosje Peeters

Uitgeverij Catullus

© De auteurs en Uitgeverij Catullus, Soest

Omslag: *Nieuwsgierigheid*, Gerard ter Borch, ca. 1660-1662, Metropolitan Museum of Art, New York; Johan de Witt, Adriaan Hanneman, 1652, Collectie Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam; fragment van de brief van Margaretha Munter aan Johan de Witt, Nationaal Archief.

Illustratie pp. 342-343: Cornelis Bisschop, Keukeninterieur met een dienstmeid die een saus bereidt, 1665.

DM/014/1046, olieverf op doek, 72 x 97,2 cm

Dordrechts Museum, aankoop met steun van de BankGiro Loterij en Vereniging Rembrandt [dankzij haar BankGiro Loterij aankoopfonds], 2014

ISBN 978 94 9240 968 3

NUR 685

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

[5]

Voorwoord [ELS KLOEK] 9

Inleiding [INEKE HUYSMAN] 13

Een doos beschuitjes [PAULINE KIESOW] 31

Maria de Witt aan Johan de Witt: 6 juni 1648

Lofrijm op De Witt [NINA GEERDINK] 41

Maria Margaretha van Akerlaecken aan Johan de Witt: 10 december 1653

L'Ordre de l'Union de la Joye [INEKE HUYSMAN] 57

Amalia Margaretha van Brederode aan Johan de Witt: 16 januari 1654

Een adellijk avontuur [LYDIA BOER] 65

Sophia Margaretha van Nassau-Siegen aan Johan de Witt: 7 maart 1654

Belofte maakt schuld [DIO MÖLLERS] 75

Dorothea Dolman-von Rupa aan Johan de Witt: 17 januari 1655 of 1656

De vrijage van Johan en Wendela [JANNEKE GROEN] 83

Wendela Bicker aan Johan de Witt: 1 juli 1655

Jonge honden aan de borst [ROOSJE PEETERS] 91

Johanna de Witt aan Johan de Witt: 12 februari 1656

Blut door Braziliëvaarders [JUDITH BROUWER] 99

Maeyken Claes aan Johan de Witt: 28 oktober 1656

Okshoofden en overspel [MARIANNE EEKHOUT] 109

Maria van der Meer aan Johan de Witt: 11 juli 1657

Adellijke aanbeveling afgewezen [AD LEERINTVELD] 117

Louise Christine van Brederode-van Solms aan Johan de Witt:

9/19 augustus 1657

[6]

Adeldom en geldgebrek [HENK NELLEN] 125

Johanna van Hanau-Münzenberg aan Johan de Witt: 1 augustus 1659

Oost-Friese prinses zoekt steun [NINA LAMAL] 133

Justina Sophia van Barby-Mühlingen aan Johan de Witt:

5/15 november 1660

Waarschuwing uit Londen [NADINE AKKERMAN] 141

Elizabeth Stuart aan Johan de Witt: 30 augustus/9 september 1661

De ontijdige craem [HANNA DE LANGE] 149

Cornelia van den Corput aan Johan de Witt: 2 juli 1663

Survivance in Friesland [MILO VAN DE POL] 157

Albertine Agnes van Oranje-Nassau aan Johan de Witt: 29 oktober/

8 november 1664

Verversynghe van groente [TOM KREISCHER] 165

Anna van Gelder aan Johan de Witt: 11 juni 1666

Zeepost voor de douairière [LIDEWIJ NISSEN] 173

Johan de Witt aan Amalia van Solms: 15 juni 1666

Een geruststellend briefje [JAAP DE HAAN] 181

Johan de Witt aan Maria van Berckel: 24 juni 1667

Met twee boexkens [HANNA DE LANGE] 189

Sara Janssonius en Johannes Janssonius van Waesberge aan

Johan de Witt: 14 mei 1668

De Witt en de wonderdokter [LYDIA BOER, DEVIN VAN ELST,
JANNEKE GROEN, INEKE HUYSMAN EN MARINKA JOOSTEN] 197

Arnoldus Fey aan Wendela Bicker: 20 juni 1668

Met oprechte deelneming [ELINE BEUMER] 205
Cornelia van Hoogeveen aan Johan de Witt: 4 juli 1668

Dingen en knibbelen [SASKIA KUUS] 213
Jacoba Bicker aan Johan de Witt: 29 oktober 1668

Dukaten voor een Hemelse Triomf [LIEKE VAN DEINSEN
EN TON VAN STRIEN] 221 [7]
Margrietje Ditteliëfs Wolfs aan Johan de Witt: januari 1669

Geen genegenheid voor Pauwen [LUUC KOOIJMANS] 229
Catharina Hooft aan Johan de Witt: 22 april 1669

Met tranen van verdriet geschreven [JURRIAAN WINK] 237
Engeltje Jacobs aan Johan de Witt: medio 1669

Uit een goede boom ontsproten [GEESKE BISSCHOP] 247
Helena Lieferts aan Johan de Witt: 14 september 1669

Zeventiende-eeuwse zakenvrouw [DEVIN VAN ELST] 255
Margareta Munter aan Johan de Witt: 18 september 1669

In de arrenslee [MARINKA JOOSTEN] 263
Anna de Witt aan Johan de Witt: 24 februari 1670

Een pittige tante [RONALD SLUIJTER] 271
Maria van den Corput aan Johan de Witt: 6 oktober 1670

Eenige arithmetische voorstellingen [MATTHIJS ULTEE] 281
Johan de Witt aan Alida de Graeff: 8 augustus 1671

Rouw zonder opspraak [JEAN-MARC VAN TOL] 293
Maria van Berckel aan Johanna de Witt: 20 augustus 1672

Noten 301

Literatuurlijst 303

Register 334

Colofon 344

Waarschuwing uit Londen

[141]

Elizabeth Stuart aan Johan de Witt: 30 augustus/9 september 1661

In de relatie tussen de Stuarts en de Oranjes in de zeventiende eeuw vervulde Elizabeth Stuart een sleutelrol. Zij was de dochter van Jacobus VI/1, zus van Karel I, tante van Karel II, en schoondochter van de oudste dochter van Willem de Zwijger, Louise Juliana van Nassau. De familieband met de Oranje-Nassaues werd belangrijk toen Elizabeth en haar man Frederik V van de Palts, na één jaar als gekozen monarchen te hebben geregeerd over Bohemen, werden verdreven door katholieke legers. Daarop nodigde de halfbroer van Louise Juliana, Maurits, prins van Oranje, hen uit om zich in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden te vestigen. In Den Haag kon er immers een militaire campagne worden opgezet tegen een gezamenlijke Spaanse vijand. Ook was Elizabeth daar een boegbeeld voor de Engelse en Schotse soldaten die deel uitmaakten van het Staatse leger en voor haar ten strijde trokken. Zij werd al vroeg weduwe, in 1632. Zelfs toen verkoos ze Den Haag boven Londen, omdat alle diplomaten die naar de Republiek werden gestuurd ook haar hof aandeden.²

Op dit moment zijn er drie brieven tussen Johan de Witt en Elizabeth Stuart bekend. Ze zijn geschreven nadat zij de Republiek na veertig jaar ballingschap eindelijk had verlaten. Toen de monarchie was hersteld en haar neef Karel II een maand eerder in Engeland was gekroond, keerde de voormalige koningin van Bohemen op 19 mei 1661 terug naar Londen. In de eerste brief bevestigt Elizabeth De Witt dat ze zijn complimenten aan haar neef de koning had overgebracht, precies zoals hij haar had verzocht.

Maria Henriëtte Stuart met Willem III van Oranje-Nassau, Gerard van Honthorst, 1652, Collectie Stedelijk Museum Breda, bruikleen Gemeente Breda.

*De optocht van
Karel II door de
stad Londen, 22
april 1661, Dirk
Stoop, 1662,
Museum of
London.*

Karel had enigszins minachtend gereageerd, zo schreef Elizabeth aan de raadpensionaris: ‘Hij antwoordde dat hij hoopte dat uw daden hem uw toewijding zouden bewijzen, en dan zou hij het geloven.’ Ze voegde er kordaat aan toe: ‘ik dacht dat het goed was om u dat te vertellen’. Johan kon maar beter op de hoogte zijn.³

De relatie tussen de recent gekroonde koning in Engeland en de Republiek was gespannen. De Eerste Engels-Nederlandse Oorlog van 1652-1654 lag nog bij iedereen vers in het geheugen. In zijn antwoord van 1 juli schreef Johan de Witt Elizabeth dat de koning hem op zijn woord kon geloven. Johan was immers een ‘man van de wereld’ en hij zou er ‘te allen tijden, voor de rest van zijn leven, alles aan doen om zijn krachten met die van haar te bundelen om zo zijn diepe respect voor Karel te tonen’.⁴ De Witts hoogdravende toon gaf Elizabeth net dat zetje, de durf om onderstaande lange relaas van 30 augustus/9 september 1661 op te stellen. De brief is van zwarte lak en zwarte borduurzijde voorzien. Daarmee verzegelde Elizabeth al haar brieven vanaf het moment dat ze haar man verloor tot aan haar dood. Hiermee wilde ze de weduwestatus onderstrepen waaraan ze haar politieke macht ontleende.

Het zou een van Elizabeths laatste politieke brieven zijn, want ze zou vijf maanden later op 65-jarige leeftijd in haar stoel overlijden. Hoewel ze hem op diplomatieke wijze daar niet direct van beschuldigde, was ze danig geïrriteerd over het feit dat De Witt een

wig leek te drijven in de relatie tussen de Staten-Generaal en Karel II. De raadpensionaris moet zich toch wel even achter de oren hebben gekrabbd toen hij in Elizabeths brief las wat hij teweeeg had gebracht. Door immers zo stellig te beweren dat hij de belangen van haar neef zou behartigen, had hij haar tirade in wezen over zichzelf afgeroepen. Wat was er gaande in september 1661?

De voogdij van prins Willem III, de zoon van Elizabeths recent overleden nicht Maria Henrietta Stuart, stond ter discussie. In haar testament had Maria als laatste wens uitgesproken dat de voogdij op haar broer, Willems oom Karel II, zou overgaan. Dit maakte De Witt nerveus en wel hierom: de Akte van Seclusie uit 1654, die had gesteld dat een Oranje nooit meer stadhouder kon worden, was in september 1660 nietig verklaard. Het was immers een overeenkomst die was gesloten met het Gemenebest van Cromwell en inmiddels was Engeland weer een koninkrijk. Het stadhouderschap lag daarmee plots binnen handbereik voor Willem III, een Oranje en oomzegger van Karel. Als Karel II de voogdij over Willem III zou krijgen, dan zou de koninklijke Stuart-invloed op de Republiek toenemen. De Witt eiste dat de Staten van Holland tot oppervoogden zouden worden benoemd. Het was tot een patstelling gekomen, want Karel II wilde de voogdij wel delen met Amalia van Solms, Willems grootmoeder, maar niet met de Staten.⁵

Elizabeth Stuart, Gerard van Honthorst, na 1632,
Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.

In haar brief waarschuwt Elizabeth de raadpensionaris: geruchten deden de ronde dat de Staten de legitieme koning niets zouden gunnen, terwijl ze in het verleden de usurpator Cromwell wel met van alles tegemoet waren gekomen. Als dat waar zou zijn, dan zou het wel eens op oorlog kunnen uitlopen, zo vermoedt Elizabeth althans. In december 1660 had het Engelse parlement de zogenaamde *Navigation Act* van 1651 al vernieuwd. Het feit dat uitsluitend Engelse schepen goederen in Engeland en alle overzeese Engelse gebieden mochten invoeren, had destijds tot uitbraak van de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog geleid. Als de Staten nu de schijn tegen zich zouden krijgen het gezag van de nieuwe ko-

2 degen:
de Londres ce 30 d'Aoust
1661

Monsieur, j'ai votre lettre que je reçois
il y a quelques mois me don-
nant d'assurance de votre
affection envers le Roy mon
Sovereign, que je vous fait
ce legs pour vous dire que
j'ay entendu que le traité
entre le Roy et Messieurs le
Etat General estoit au-
tant que fait j'en ay esté
fort réjouie ou bien j'en
suis esté je m'en suis fort
réjouie, mais depuis j'ay
entendu qu'il y a inaccom-
modité entre le Roy et le
Etat ne veulent faire pour
le Roy ce qu'il en faut et ac-
corder à Comwell, lequel
je serai bien marri car je
suis bien que le Roy a besoin
de l'inclination de ce digne
de l'Etat, mais au contraire.

211

SRYS
ARCHIEE.

[145]

Fragment van de brief van Elizabeth Stuart aan Johan de Witt, 30 augustus/
9 september 1661: NA, 3.01.17, 2194.

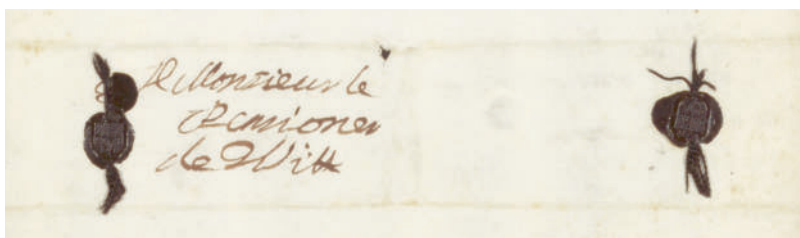
ning te willen ondermijnen of niet te erkennen, dan zou haar neef
bij de eerstvolgende zitting van het parlement onder grote druk
komen te staan om naar die oorlogshiters te luisteren.⁶

Als reactie op Karels weigering de Staten als oppervoogden van
prins Willem te benoemen, gaven deze hun claim op 30 september
1661 op. Of Elizabeths brief hieraan heeft bijgedragen, is moeilijk

Feestmaal in het Mauritshuis op 30 mei 1660 ter gelegenheid van het bezoek van Karel II koning van Engeland, Pierre Philippe, 1660, Mauritshuis, Den Haag.

te achterhalen, maar de discussie lijkt haar relatie met De Witt op scherp te hebben gezet. Er is geen verdere correspondentie overgeleverd. Het getouwtrek over de educatie van de prins zou ver na Elizabeths dood doorgaan.⁷ Zij zou de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog die zij had voorspeld als De Witt geen toontje lager zou zingen, niet meer meemaken.⁸

Adres van de brief van Elizabeth Stuart aan Johan de Witt uit 1669, voorzien van zegel met zwarte lak en zwarte borduurzijde, NA, 3.01.17, 2194.

Mijnheer,

Uw brief die ik een paar maanden geleden ontving,⁹ verzekert mij zo sterk van uw genegenheid voor de koning, mijn neef,¹⁰ dat ik u dit schrijf om u te vertellen dat, toen ik hoorde dat het verdrag tussen de koning en de heren van de Staten-Generaal zo goed als getekend was, ik zeer tevreden was, of beter gezegd, ik wás zeer tevreden, maar later hoorde ik dat er een kink in de kabel was gekomen. Het gerucht gaat dat de Staten voor de koning niet willen doen wat zij voor Cromwell¹¹ wel hebben gedaan en toegezegd, wat mij enorm zou irriteren, aangezien ik terdege besef dat de koning zeer geneigd is zich als bondgenoot van de Staten op te stellen. Aan de andere kant willen veel mensen hier alleen maar oorlog voeren met u en vooral met de West-Indische Compagnie, waarvoor ze de koning een grote som geld per maand en ook schepen aanbieden. Als het verdrag niet rond is voor de volgende zitting van het parlement, zal de koning onder grote druk staan.

[147]

Dat is de reden waarom ik u deze brief schrijf, daar ik me verplicht voel door de genegenheid die ik heb voor de Staten en het uitgebreide bewijs van hun genegenheid jegens mij. Het zou mij pijn doen te zien dat ze op kwade voet met de koning komen te staan, dus smee ik u alles te doen wat in uw macht ligt om een dergelijke catastrofe te voorkomen. U zult zich herinneren dat de Staten altijd hebben gezegd dat de noodzaak hen dwong om vriendschappelijke betrekkingen met Cromwell te onderhouden. U hebt evenwel des te meer reden om op goede voet te staan met een legitieme koning die u ook gunstig gezind is. Dus smee ik u uw best te doen, terwijl ik u verzeker dat ik u dit vertel vanwege mijn genegenheid voor de Staten, aan wie ik veel dank verschuldigd ben. Ik laat u tevens weten dat de koning mij een maandelijks bedrag van £1000 sterling heeft toegekend voor zolang ik leef.¹² Ik schrijf u dit allemaal vrijuit, omdat ik mezelf altijd verzekerd voel van uw vriendschap en ik mijzelf altijd beschouw, mijnheer,

Uw meest trouwe vriendin,
Elizabeth

- 7 Zie hiervoor de brieven van Juliana, de gravin van Oost-Friesland aan Constantijn Huygens: resources.huygens.knaw.nl/briefwisselingconstantijn-huygens/brieven?zk_correspondentid=799. Huygens reisde als secretaris van Willem II in 1649 naar Aurich om ook de opvoeding van Enno Lodewijk te bespreken.
- 8 Voor de beslissingen van de Staten-Generaal op 5 oktober 1666, zie: NA, 1.01.02, 3222, fol. 394v.
- 9 Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers*, 18.
- 10 Zie ook: Vroomen, 'Een goedgelovig man', in: Huysman en Peeters, *Johan de Witt en Frankrijk*, 213-220.
- 11 Justina Sophia aan Johan de Witt, 9 december 1662: NA, 3.01.17, 2864.
- 12 Benecke, *Die Prinzessin von Ostfriesland*, 253.
- 13 Zie daarvoor de grafrede van hofpredikant Ludwig Jaspari: Jaspari, *Abführungs- Traur- und Trost-Predigt*. In 1667 had hij al zijn disputatie aan de universiteit van Kiel aan Justina Sophia opgedragen: Jaspari, *Disputatio Philosophica de Matheseos usu in Theologia*.
- 14 Er is gekozen voor het translaat, maar de originele Duitse versie is online ook beschikbaar.
- 15 Het gaat hier vermoedelijk over haar oudste dochter Juliane Louise.
- 16 Enno Lodewijk Cirksena, graaf van Oost-Friesland, die recent overleden was.
- 17 Reinhold Bluhm, een jurist uit Hamburg, die van 1653 tot 1660 lid was van de Geheime Raad en hoofd van de kanselarij in Oost-Friesland, zie: Derwein, *Bluhm, Reinhold*, 321.
- 18 Pieter de Groot was diplomatiek vertegenwoordiger in Den Haag geweest voor Enno Lodewijk.
- 19 Door de oorspronkelijke vertaler toegevoegd ter verduidelijking.

[309]

Waarschuwing uit Londen [pp. 141-147]

NADINE AKKERMAN

- 1 Deze bijdrage is geschreven onder FEATHERS, een project dat financiering heeft ontvangen van de *European Research Council* (ERC) in het kader van de *European Union's Horizon 2020 research and innovation programme* (grant agreement no. 864635).

- 2 Zie ook: Akkerman, *De Hartenkoningin*.
- 3 Elizabeth Stuart aan Johan de Witt: 14/24 juni 1661: NA, 3.01.17, 2194. Dat is een maand na aankomst in Londen. Zie ook: Huysman, 'De Winterkoningin', in: Huysman en Peeters, *Johan de Witt en Engeland*.
- 4 Johan de Witt aan Elizabeth Stuart, 1 juli 1661: NA, 3.01.17, 10, fol. 431.
- 5 Zie ook: Geyl, *Oranje en Stuart*, 134-145.
- 6 Zie ook: Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 448-464.
- 7 Voor een bijdrage over Amalia van Solms, zie pp. 173-179.
- 8 Troost, *Stadhouder-koning Willem III*, 53-55.
- 9 Johan de Witt aan Elizabeth Stuart, 1 juli 1661: NA, 3.01.17, 10, fol. 431.
- 10 Karel II, gekroond in Schotland op 1 januari 1651, in Engeland op 23 april 1661.
- 11 Oliver Cromwell, Lord Protector van Engeland, Schotland en Ierland tussen 1649 en 1658.
- 12 Vanaf 1654 voorzagen de Staten gedeeltelijk in Elizabeths levensonderhoud. Zij hadden haar 12.000 gulden per jaar toegekend. Elizabeth laat De Witt hier weten dat de koning dit heeft verhoogd naar 1.000 pond (omgerekend 100.000 gulden) per jaar. Haar geldzorgen waren voorbij en ze kon vrijuit spreken. Groenveld, *De Winterkoning*, 63.

Colofon

[344] Samenstelling en redactie: Ineke Huysman en Roosje Peeters
Met een voorwoord van Els Kloek

Bijdragen: Nadine Akkerman, Eline Beumer, Geeske Bisschop, Lydia Boer, Judith Brouwer, Lieke van Deinsen, Marianne Eekhout, Devin van Elst, Nina Geerdink, Janneke Groen, Jaap de Haan, Ineke Huysman, Marinka Joosten, Pauline Kiesow, Luuc Kooijmans, Tom Kreischer, Saskia Kuus, Nina Lamal, Hanna de Lange, Ad Leerintveld, Dio Möllers, Henk Nellen, Lidewij Nissen, Roosje Peeters, Milo van de Pol, Ronald Sluijter, Ton van Strien, Jean-Marc van Tol, Matthijs Ultee, Jurriaan Wink

Beeldredactie: Geeske Bisschop en Ineke Huysman

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem, Baarn
Boekverzorging binnenwerk: Peter Tychon, Wijchen
Lithografie: Fred Vermaat, Wijchen

ISBN 978 94 9240 968 3
NUR 685

Druk: Wilco, Amersfoort
Uitgave: Uitgeverij Catullus, Soest

www.catullus.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

